

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 80 | 2026 | št. 1-2 (173) | str. 1–309

Vasko Simoniti, *O državi, radovednosti, nasilju in nezaupanju* • Peter Štih, *S pokristjanjenjem povezane družbene spremembe pri Karantancih* • Dušan Mlacović, *Prisotnost redovniških ustanov iz drugih diecez v Kopru in na Koprskem v srednjem veku: Sv. Jurij Veliki (San Giorgio Maggiore) iz Benetk* • Darja Mihelič, *Skrb za urbani in primestni prostor v statutih istrskih mest (13. do 18. stoletje)* • Žiga Zwitter, *Akcija proti vrbcem v habsburški monarhiji v terezijansko-jožefinski dobi: primer Celjskega okrožja v širšem kontekstu* • Boris Golec, *Glavne posebnosti Loža od ustanovitve mesta do srede 19. stoletja* • Marko Štuhec, *Čas v pismih. Izražanje, razumevanje in doživljanje časa v pisemskem diskurzu častnika barona Maksimilijana Raigersfelda (1733-1802) in študenta Adolfa pl. Breckerfelda (1783-1841)* • Janez Mlinar, *Med nacionalno pripadnostjo, ideologijo in znanstveno korektnostjo: Balduin Saria in njegova življenjska zgodba* • Aleš Gabrič, *Od stereotipnih podob Afrike do začetkov prevajanja romanov afriških pisateljev v slovenščino*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 80 | 2026 | št. 1-2 (173) | str. 1–309

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 7. april 2026.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2026: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za
znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, junij 2026

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 7, 2026.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2026): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research and Innovation Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, June 2026

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Uvodnik

- Peter **Štih**, Ob stotem rojstnem dnevu zasl. prof. dr. Ignacija Vojeta
in osemdesetem letniku Zgodovinskega časopisa 8–9
On the occasion of the 100th birthday of Honorary Prof. Dr. Ignacij Voje
and the 80th anniversary of the Historical Journal
- Nataša **Stergar**, Bibliografija zasl. prof. dr. Ignacija Vojeta 2007–2026
(z dopolnitvijo bibliografije za leta 1954–2006) 10–21
Bibliography of Honorary Professor Dr. Ignacij Voje 2007–2026
(with additions to the bibliography for the years 1954–2006)

Razprave – Studies

- Vasko **Simoniti**, O državi, radovednosti, nasilju in nezaupanju 24–43
On the State, Curiosity, Violence and Distrust
- Peter **Štih**, S pokristjanjenjem povezane družbene spremembe
pri Karantancih 44–72
Christianization and Social Changes among the Carantanians
- Dušan **Mlacović**, Prisotnost redovniških ustanov iz drugih diecez
v Kopru in na Koprskem v srednjem veku: Sv. Jurij Veliki
(San Giorgio Maggiore) iz Benetk 74–90
The Presence of Monastic Institutions from Other Dioceses
in Koper and the Koper District in the Middle Ages:
San Giorgio Maggiore from Venice
- Darja **Mihelič**, Skrb za urbani in primestni prostor v statutih
istrskih mest (13. do 18. stoletje) 92–125
Care for Urban and Suburban Space in the Statutes of Northwestern
Istrian Towns (Thirteenth–Eighteenth Century)

Žiga Zwitter , Akcija proti vrabcem v habsburški monarhiji v terezijansko-jožefinski dobi: primer Celjskega okrožja v širšem kontekstu	126–167
The Campaign against Sparrows in the Habsburg Monarchy during the Theresian–Josephine Era: The Case of the Celje (<i>Cilli</i>) District in a Broader Context	
Boris Golec , Glavne posebnosti Loža od ustanovitve mesta do srede 19. stoletja	168–191
The Main Peculiarities of the Town of Lož from Its Foundation to the Mid-nineteenth Century	
Marko Štuhec , Čas v pismih. Izražanje, razumevanje in doživljanje časa v pisemskem diskurzu častnika barona Maksimilijana Raigersfelda (1733-1802) in študenta Adolfa pl. Breckerfelda (1783-1841)	192–230
Time in Letters: The Expression, Understanding, and Experience of Time in the Epistolary Discourse of Officer Baron Maximilian Raigersfeld (1733–1802) and the Student Adolf von Breckerfeld (1783–1841)	
Janez Mlinar , Med nacionalno pripadnostjo, ideologijo in znanstveno korektnostjo : Balduin Saria in njegova življenjska zgodba	232–257
Between National Identity, Ideology, and Research Integrity. Balduin Saria and His Life Story	
Aleš Gabrič , Od stereotipnih podob Afrike do začetkov prevajanja romanov afriških pisateljev v slovenščino	258–282
From stereotypical perceptions of Africa to the beginnings of translating novels by African writers into Slovenian	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Gašper Oitzl, Od rude do železa. Železarjenje na Slovenskem do konca 16. stoletja (Tomaž Lazar)	286–290
Zlatko Hadžidedić, Nations and Capital: The Missing Link in the Global Expansion (Jan Bernot)	291–293
Alessandro Portelli, Ukaz je bil že izvršen. Rim. Adreatinske jame. Spomini (Urška Strle)	294–298
Jelka, Piškurić, Na robu Ljubljanskega barja (Bojan Balkovec)	299–301

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	302–305
Instructions for Authors	

* * *

Napoved in vabilo na 42. zborovanje slovenskih zgodovinarjev in zgodovinarjev.	306–309
Call for Papers: 42nd Conference of Slovenian Historians:	

Razprave

Boris Golec

Glavne posebnosti Loža od ustanovitve mesta do srede 19. stoletja

GOLEC, Boris, dr., red. prof., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2; bgolec@zrc-sazu.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-0141>

Glavne posebnosti Loža od ustanovitve mesta do srede 19. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana 80/2026, št. 1–2 (173), str. 168–191, 104 cit.

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., De.)

CC BY-SA

Deželno knežje mesto Lož, eno najmlajših zgodovinskih mest v vojvodini Kranjski, je imelo deloma tudi zaradi specifičnega nastanka nekaj posebnosti, po katerih se je razlikovalo od večine mest v deželi kot tudi v širšem prostoru. Formalno je bilo ustanovljeno leta 1477 s privilegijem cesarja Friderika III. na pogorišču trga, ki so ga leto prej uničili Turki. Vso obravnavano dobo skoraj štirih stoletij je Lož ostajal edino mesto Notranjske (brez kranjskega dela Istre), enega od treh sestavnih delov Kranjske. Med slovenskimi mesti se je edini odrekel pravici do tedenskega sejma, in sicer v zameno za letno denarno nadomestilo. Temeljna neagrarna dejavnost Ložanov je bila usnjarsko-čevljarska obrt, s katero se je sredi 18. stoletja ukvarjala več kot polovica vseh mestnih obrtnikov. Ker pa od 16. stoletja delujoča bratovščina čevljarjev in usnjarjev nikoli ni pridobila cehovskega privilegija, je Lož ostal mesto brez enega samega pravega ceha.

Ključne besede: Lož, mestne pravice, tedenski sejem, čevljarji, usnjariji

GOLEC, Boris, PhD, Full Prof., Research Counsellor, ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, bgolec@zrc-sazu.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-0141>

The Main Peculiarities of the Town of Lož from Its Foundation to the Mid-nineteenth Century
Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 80/2026, Nos. 1–2 (173), pp. 168–191, 104 notes.

Language: Sn. (En., Sn., De.)

CC BY-SA

The provincial princely town of Lož, one of the youngest historical towns in the Duchy of Carniola, had some peculiarities, partly due to its specific origin, that distinguished it from most of the towns in the duchy as well as in the wider area. It was formally founded in 1477 with the privilege of Emperor Frederick III over the rubble of a market town that had been destroyed by the Turks the year before. Throughout the period in question, i.e., for almost four centuries, Lož remained the only town in Notranjska/Inner Carniola (excluding the Carniolan part of Istria), one of the three constituent parts of Carniola. It was the only town in the territory of modern Slovenia to renounce the right to a weekly fair in exchange for annual monetary compensation. The basic non-agricultural activity of the people of Lož was the leather and shoemaking trade, employing more than half of all the town's craftsmen in the mid-eighteenth century. However, because the confraternity of shoemakers and leatherworkers, which had been operating since the sixteenth century, never obtained guild privileges, Lož remained a town without a single formal guild.

Key words: Lož, town privileges, weekly fair, shoemakers, leatherworkers

O Ložu na splošno*

Mesto Lož je eno tistih slovenskih zgodovinskih mest, ki ima tudi danes vse prej kot mestni videz, v preteklosti pa je bilo zaradi svoje »neurbanosti« neredko predmet zbadanja in norčevanja.¹ Mestne pravice je trško naselje pridobilo v specifičnih okoliščinah, kar je v določeni meri pogojevalo tudi njegove posebnosti. V pričujočem prispevku se bomo posvetili tistim, po katerih se je Lož najbolj razlikoval od večine mest kranjskega in širšega slovenskega prostora, doslej pa so bile premalo poudarjene in osvetljene. Najprej se bomo ustavili pri formalni ustanovitvi mesta in njegovem specifičnem položaju v prostoru. Posebno pozornost pritegne spoznanje, da je Lož edino slovensko mesto, ki se je zaradi prevelike konkurence odreklo pravici do tedenskega sejma, in sicer v zameno za letno denarno nadomestilo. Tretja obravnavana posebnost je poklicna struktura Ložanov oziroma obrtna podoba mesta. Temeljna neagrarna dejavnost Loža je bila usnjarsko-čevljarska obrt, s katero se je sredi 18. stoletja ukvarjala več kot polovica vseh mestnih obrtnikov. Cehovska bratovščina, delujoča od 16. stoletja, kljub temu nikoli ni pridobila cehovskega privilegija, Lož pa je tako ostal mesto brez enega samega pravega ceha.

Že pogled na mestno omrežje, kakršno se je izoblikovalo do konca 15. stoletja in se obdržalo skozi vso predindustrijsko dobo, postavlja Lož v poseben položaj. Med Ljubljano in Tržaškim zalivom je bil namreč edino naselje z mestnimi pravicami, če izvzamemo nominalno mesto Sv. Križ (današnji Vipavski Križ), formalno ustanovljeno leta 1532. Loško mesto je na vsem slovenskem Notranjskem (brez leta 1809 izgubljenega kranjskega dela Istre) ostajalo osamljeno, če odmislimo specifično rudarsko Idrijo, ki je pozno prišla h Kranjski in bila od druge polovice 18. stoletja mesto le po imenu. Gorenjska je štela skupaj z Ljubljano pet mest, Dolenjska pa sedem.² Kljub temu Lož leta 1748 zaradi svoje odmaknjene lege ni mogel postati

---

* Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta J6-60104 (Kolektivne identitete in stanovska družba med Srednjo in Jugovzhodno Evropo od iznajdbe tiska do pojava narodnih gibanj), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Raziskovalni podatki, obravnavani v prispevku, so na voljo v prispevku samem. Prispevek temelji na arhivskih virih, ki so navedeni v poglavju Viri in literatura.

¹ O takem Ložu govori znana pesem zbadljivka s Cerkniškega »Stoji, stoji to mesto Lož« (Kumer, *Pesem slovenske dežele*, str. 411), Ložane pa so po usnjarski obrti posmehljivo imenovali »kožarji« (Kebe, *Loška dolina*, str. 79).

² Mestno omrežje gl. v: Bajt – Vidic (ur.): *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 76, 112 in 118. – Notranjska, Gorenjska in Dolenjska so mišljene v obsegu terezijanskih okrožij, ki so obstajala

sedež Notranjskega okrožja, enega od treh novoustanovljenih okrožij (kresij) na Kranjskem, ampak je takšna vloga pripadla po legi središnji Postojni, ki je imela samo status trga in po kateri se je okrožje od jožefinske dobe tudi imenovalo.³

Lož je bil za kranjske razmere vseskozi majhno mesto. Najzgodnejši vir o njegovi velikosti je popis oštator iz leta 1573, sestavljen za odmero dvornega činža, letne dajatve mesta loškemu gospodstvu. Popis izkazuje 68 obvezancev, ki so skupaj posedovali 79 oštator (domcev).⁴ V poznejšem času, ko razpolagamo s primerljivimi podatki, pridobljenimi po enotnih merilih, je bil med 13 mesti na Kranjskem (brez Istre) trdno zasidran v spodnji polovici. Tako je leta 1752 skupaj s predmestjem štel 84 hiš, kar je več, kot so jih premogla tri dolenjska mesta – Kočevje (82 hiš), Višnja Gora (66) in Kostanjevica (52) – ter več od gorenjske Radovljice (71).⁵ Po statistiki iz leta 1817 je po številu hiš (102) zdrsnil za Kočevje (107), ki je imelo natanko sto prebivalcev več (Kočevje 617, Lož pa 517). Po številu prebivalstva je bila zdaj večja tudi Radovljica (95 hiš, 604 preb.), manjši pa v obeh ozirih le še Višnja Gora (79 hiš, 391 preb.) in Kostanjevica (71 hiš, 349 preb.). Lož je puščala za seboj tudi cela vrsta kranjskih trgov, med njimi vseh pet notranjskih – Postojna, Vrhnika, Cerknica, Vipava in Senožeče. Tako je sosednja Cerknica štela 240 hiš in 1300 ljudi, kar je približno dvainpolkrat več od Loža.⁶

Slika 1: Lož po Valvasorjevi Topografiji Kranjske, 1679 (Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, sl. 122).

eno stoletje (1748–1749, v dobi Ilirskih provinc kot distrikti). O Sv. Križu: Golec, Nastanek in razvoj, str. 370–391. O Idriji: Golec, Erze, Wasser, str. 159–161.

³ Prim. Žontar, *Struktura uprave*, str. 56–57.

⁴ ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 95, I/54, lit. L XLI–8, 1573 jar etc. Vermerkht die hofstet in der statt Laaß wie hernach volgt.

⁵ Golec, Zemljiški katastri, str. 292.

⁶ *Haupt-Ausweis*. Prim. Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 227.

V Ložu je slaba četrtnina hiš stala v predmestju,⁷ južno in severno od obojih glavnih mestnih vrat, na obeh straneh prometnice, ki je vodila skozi obzidano mesto.⁸ Podatke o številu hiš v obzidanem in neobzidanem delu Loža imamo šele od konca 18. stoletja. Okoli leta 1787 je bilo po jožefinskem katastru v obzidanem mestu 68 hiš (od tega šest praznih) in v predmestju 21 (ena nenaseljena).⁹ Med francosko zasedbo leta 1813 je mesto štel 78 hiš in 382 prebivalcev, predmestje pa v 24 hišah 111 prebivalcev, skupaj 102 hiši in 493 oseb.¹⁰ Obzidani del Loža se je po površini lahko primerjal samo s prostorom znotraj mestnega obzidja pri Kočevju, Višnji Gori in Radovljici. Precej večja je bila neobzidana in veliko redkeje pozidana Kostanjevica, ki je stala na rečnem otoku, zavarovana le z dvojimi mestnimi vrati pri mostovih.¹¹

Ložani so bili na svoje obzidje in mestna vrata očitno zelo ponosni. Tako so južna vrata obdržali vsaj še v dvajseta leta 19. stoletja,¹² pa četudi so nazadnje ostajala odprta in je šlo le še za obokan vhod v mesto. Fizična razmejenost od podeželske okolice je namreč njihovo mesto in njih same ločevala od zunanjega sveta veliko bolj opazno kakor videz naselja ter navade in način življenja »purgarjev«. Leta 1773 je, denimo, loški mestni sodnik Valentin Lah zapisal, da je splošno znano, kako ubogi ljudje (*Miserable Leuthe*) so Ložani, tako da človek ne najde med njimi in kmeti najmanjše razlike ne v obleki ne v prehrani.¹³ Postojnski okrožni glavar Franc Ksaver baron Lichtenberg je pri povzemanju Lahovega poročila še dodal, da so prebivalci mesteca Lož po imenu in privilegiju meščani, dejansko pa tako po oblačenju kot po običajih navadni kmetje (*bloße bauern*).¹⁴ V opisu k jožefinskemu vojaškemu zemljevidu iz osemdesetih let 18. stoletja beremo, da je to nekoč ugledno mesto močno nazadovalo, da ima slabo obzidje, le 60 večinoma lesenih hiš in da je komaj podobno vasi (*kaum einem Dorf gleicht*).¹⁵ V naslednjih

⁷ Uradno delitev na naselji Mesto Lož (Stadt Laas) in Predmestje Lož (Vorstadt Laas) so uvedli ob prvem hišnem oštevilčenju oktobra 1770 (NŠAL, ŽA Stari trg pri Ložu, Matične knjige, R 1748–1778, pag. 414 in 420).

⁸ Prim. jožefinski vojaški zemljevid iz srede osemdesetih let 18. stoletja (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, Karte, sekcija 225) in franciscejsko katastrsko mapo iz leta 1823 (ARS, SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 84, k. o. Lož, mapni list IV).

⁹ ARS, SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 286, Naborno gospostvo Planina, katastrska občina Lož, parcelnik, s. d., ledini I in II.

¹⁰ ARS, SI AS 117, Kresijski urad Postojna, Splošni spisi, fasc. 14, št. XIII/d, Izrazi o prebivalstvu 1813, 30. 6. 1813.

¹¹ Prim. tlorise mest na franciscejskih katastrskih mapah iz dvajsetih let 19. stoletja v: Pirkovič, Dolenjska in Notranjska; Avguštin, Gorenjska.

¹² Vse kaže, da je Lož izgubil južna mestna vrata šele po letu 1823. Na franciscejski katastrski mapi je namreč na tem mestu upodobljena zidana stavba v lasti občine (*Gemeinde*), označena kot »Stadt=Haus« in brez hišne številke (ARS, SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 84, k. o. Lož, mapni list IV, stavbna parcela 126; zapisnik stavbnih parcel, s. d. 1823); prim. Kos, Podoba mesta loža, str. 85).

¹³ ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 9, lit. B, Vol. 8, No. 1, 6. 7. 1773.

¹⁴ Prav tam, 8. 7. 1773.

¹⁵ Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, Opisi, str. 55. – Število 60 hiš je glede na sočasni jožefinski kataster realna ocena za obzidano mesto, kjer so popisali 68 hiš, od tega šest nenaseljenih (gl. op. 9).

desetletjih se je morala podoba Loža glede na gradbeni material občutno spremeniti, saj franciscejska katastrska mapa iz leta 1823 kaže pretežno zidane stavbe.¹⁶ V (nekoč) obzidanem mestu je bilo od 72 hiš lesenih le 17, v predmestju pa 8 od 20, medtem ko so gospodarska poslopja, skupaj 61, v glavnem še ostajala lesena. Malo mlajši cenilni operati h katastru poročajo, da so hiše zgrajene iz kamna in tako kot gospodarska poslopja pokrite deloma s slamo, deloma s škodlami, le tri hiše imajo nadstropje in opečnato kritino.¹⁷

Pozni nastanek mesta na pogorišču trga

Prva posebnost deželno knežjega mesta Lož je bil že njegov pozni formalni nastanek, povezan z izjemnimi razlogi za pridobitev mestnih pravic. Skupaj s Kočevjem, Krškim in Višnjo Goro je spadal v skupino trgov iz celjske dediščine, ki jih je v mesta povzdignil šele cesar Friderik III. v časovnem razponu sedmih let od 1471 do 1478, čemur so botrovali siloviti turški vpadi od leta 1469 dalje.¹⁸ Brez tega dejavnika bi prejkone vsi štirje ostali samo trgi, saj se je obdobje nastajanja srednjeveških mest na Slovenskem zaključilo že z ustanovitvijo Novega mesta dobrih sto let prej (1365), če izvzamemo formalizacijo že obstoječega mestnega statusa Celja (1451) tik pred izumrtjem Celjskih.¹⁹

Pri Višnji Gori, ki je ustanovno listino dobila zadnja, leta 1478, je šlo le za formalno priznanje že vzpostavljenega stanja in Turki v listini niso niti omenjeni.²⁰ Nasprotno so si povzdignitvene listine za druga tri mesta po obliki in vsebini zelo podobne, še posebej privilegija za Krško in Lož, izdana na Dunaju v razmiku samo treh dni, 5. in 8. marca 1477.²¹ V vseh treh listinah je kot vzrok za povzdignitev naselja v mesto navedeno turško divjanje in ropanje, pri Kočevju v preteklem letu (1470), pri Krškem in Ložu pa v zadnjih nekaj letih. Vendar gre za pomenljivo razliko: medtem ko so Turki s požiganjem, plenjenjem in odvajanjem ljudi prizadejali veliko škodo kočevskemu in krškemu gospostvu in v mestnih privilegijih ni govora o prizadetosti obeh trgov, so po navedbi loške ustanovne listine povsem uničili in požgali sam trg Lož. Cesar je zato v vseh treh primerih ukazal zgraditi utrdbo, ki jo povzdiguje v mesto, njene prebivalce pa v meščane. Tem je podelil splošne mestne svoboščine ter vsakemu mestu posebej tudi specifične pravice. Medtem ko

¹⁶ ARS, SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 84, k. o. Lož, mapni list IV. Prim. Pirkovič, *Dolenjska in Notranjska*, str. 115.

¹⁷ ARS, SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 84, k. o. Lož, zapisnik stavbnih parcel, s. d. 1823; prav tam, *Cenilni operati, cenilni elaborat, uvod & 13*, s. d. (po 1830). Prim. Kos, *Podoba mesta Loža*, str. 85.

¹⁸ Prim. Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 3 in 15; Vilfan, *Novomeški mestni privilegij*, str. 90.

¹⁹ Prim. Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 13–15; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 135–136.

²⁰ Otorepec, *Ob 500-letnici*, str. 282–283; Golec, *Nova spoznanja*, str. 109–112. Prim. objavo ustanovne listine po danes izgubljenem pergamentnem izvirniku v višnjegorskem mestnem arhivu: Mauring, *Utemeljitev mesta*, str. 30–32.

²¹ Prim. objave: za Kočevje Dimitz, *Zur Geschichte*, str. 55–56; za Krško Mlinarič, *Krško in njegova gosposčina*, str. 42–44; za Lož Kranjc, *Privilegij mesta Loža*, str. 54–62.

naj za Krško veljajo svoboščine mest in trgov Štajerske in posebej mesta Celje, sta Kočevje in Lož dobila pravice kranjskih mest in trgov, posebej Novega mesta. Lož se je tako kot zadnji pridružil rodbini mest s kostanjeviško-novomeškim mestnim pravom.²² Pri tem je treba poudariti, da gre za edino slovensko mesto, za katero se je ohranil pergamentni original ustanovne listine.²³ Od štirih mest, ki so to v sedemdesetih letih 15. stoletja postala zaradi turške nevarnosti, je bil Lož doslej tudi edini deležen temeljite pravne analize in prevoda ustanovnega privilegija.²⁴

Slika 2: Grb Loža na pergamentnem izvorniku mestne ustanovne listine (ARS, SI AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, št. 806, 1477 III. 8., Dunaj).

Med posebnimi določili loškega mestnega privilegija govori obsežnejše zadnje o obnovi požganega, opustelega in izpraznjenega naselja. Mestnemu sodniku in

²² Vilfan, Novomeški mestni privilegij, str. 90.

²³ ARS, SI AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, št. 806, 1477 III. 8., Dunaj. – Listina je sicer močno poškodovana in večidel neberljiva, ker je morala nekoč priti v stik z zelo močno vročino ali ognjem, ki je stopil nanjo obešeni veliki pečat cesarja Friderika III., da se je razlil po njej (Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 98–99). V takem stanju – brez cesarjevega pečata in močno zabrisana – je bila že leta 1854, ko je mestni arhiv obiskal in popisal P. Hitzinger (Hitzinger, *Aus dem Archiv*, str. 45). Ohranjen je tudi Friderikov šest dni mlajši privilegij o davčni oprostitvi (ARS, SI AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, št. 805, 1477 III. 14, Dunaj). Obe listini je osrednji slovenski arhiv prevzel med letoma 1969 in 1977 kot depozit Notranjskega muzeja v Postojni (prim. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, str. 98; Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 45).

²⁴ Kranjc, Privilegij mesta Loža.

svetu je bila dana oblast poklicati nazaj ljudi, ki so se umaknili pred Turki, če pa njihovo premoženje ostane brez lastnika (bodisi da se ta noče vrniti, da ni več živ in tudi nima dedičev), naj ga prepustita drugemu meščanu, ki tako hišo in domec obnovi in podvrže bremenom. Z drugim privilegijem, izdanim šest dni za prvim, 14. marca 1477, je Friderik III. podelil še šestletno davčno prostost novim naseljencem, ki si v mestu zgradijo ali kupijo hišo.²⁵

Za ostala tri nova mesta drugače kot za Lož ni potrjeno in tudi ni verjetno, da bi jih Turki pred tem požgali in oplenili. Povzročena škoda vsaj ni mogla biti primerljiva z uničenjem Loža, ki je postal žrtev turškega plenilnega pohoda julija 1476. Poročilom o tem, da je bilo vse prebivalstvo pobito ali odpeljano v sužnost, sicer ne gre povsem zaupati, vendar po drugi strani ni dvoma, da je imel napad za naselbino in njene prebivalce katastrofalne posledice.²⁶ Ne preseneča, da se je to zgodilo prav loškemu trgu, čeprav je že dolgo premogel obzidje, prvič izpričano skoraj sto let prej, leta 1380.²⁷ Njegova najšibkejša točka je bila namreč nižinska lega brez naravne zavarovanosti, če izvzamemo vzhodni del naselbine s cerkvijo sv. Petra, naslonjen na grajski hrib. Loški grad nad trgom slednjemu med nepričakovanim napadom očitno ni dajal zadostne zaščite. Trg, ki drugače kot Krško in Kočevje ni ležal ob reki in za razliko od Višnje Gore tudi ne na naravnem pomolu, pa sam ni mogel uspešno kljubovati napadalcem.²⁸

Zaradi podobne izpostavljenosti na ravnini se je trg Višnja Gora nekaj desetletij pred povzdignitvijo v mesto preselil iz današnjega Starega trga na pomol pod gradom.²⁹ Pri Ložu je do takšne selitve prišlo kakih sto let prej, ko je oglejski patriarh leta 1341 odredil, naj se prebivalci trga Lož (današnji Stari trg) iz varnostnih razlogov preselijo pod loški grad, kjer sme biti vsako nedeljo sejem. Stisnjen na pobočju pod gradom, na obrobju stranskega dela doline se je novi Lož oddaljil od prvotnega naravnega središča doline v Starem trgu, ki se v virih kot tak (*Altenmarckht*) prvič omenja štiri desetletja pozneje, leta 1384.³⁰ Vendar pa Stari trg – za razliko od višnjegorskega Starega trga, ki je po preselitvi lokacije trga postal le nepomemben zaselek s cerkvico³¹ – ni izgubil vseh dotedanjih funkcij in je skozi stoletja obstajal kot znatno naselje,³² ki je danes večje in pomembnejše od

²⁵ Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 50 in 60–63.

²⁶ O poročilih o dogodku gl. Okoliš, Izseki iz zgodovine Loža, str. 578–579. Prim. Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 44.

²⁷ Okoliš, Izseki iz zgodovine, str. 369–370; Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 44–45; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 97–98.

²⁸ Tudi obnovljeni Lož kljub poznejšemu popravljanju mestnega obzidja nikakor ni bil ubranljiva utrdba. V osemdesetih letih 18. stoletja so vojaški kartografi ugotavljali, da ima slabo obzidje, visoko le 6 do 6 čevljev in pol (180–210 cm) (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, *Opisi*, str. 55; prim. tudi upodobitvi Loža v: Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, sl. 122; Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain XI*, str. 325).

²⁹ Golec, Nova spoznanja, str. 109–112.

³⁰ Okoliš, Izseki iz zgodovine, str. 369; Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 45; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 97.

³¹ Golec, Nova spoznanja, str. 111–112.

³² Po župnijski statistiki iz leta 1803 je bil Stari trg s 369 prebivalci drugo največje naselje v župniji, Lož pa je tedaj štel 461 duš (NŠAL, ŠAL/Ž, fasc. 326, Stari trg pri Ložu 1785–1850,

Loža. V njem je neprekinjeno ostal sedež župnije, do leta 1830 imenovane Lož,³³ vendar ne po mestu, temveč po pokrajinskem imenu, podobno kot pri župnijah Ig in Dobropolje.

Tedenski sejem med pridobitvijo in izgubo

Lož s svojim tedenskim sejmom, precej starejšim od mesta, na splošno ni imel sreče. Večji del 17. stoletja mu je konkurirala zlasti Cerknica, ki je na neformalen način pozno pridobila status trga, od konca tega stoletja pa še močnejše vas Sodražica pod zaščito ribniškega gospostva, v katero so loški tedenski sejem sredi 18. stoletja slednjič uradno prenesli. Kot kaže, je šlo tedenskemu sejmarjenju v Ložu dobro (le) nekaj časa v 17. stoletju in prejkone v poznem srednjem veku, vključno s časom, ko je postal mesto in še ni imel prave konkurence.

O izvajanju pravice do nedeljskega tedenskega sejma, ki jo je trg dobil leta 1341 ob preselitvi na novo lokacijo pod gradom,³⁴ nimamo nobenih poročil. Mestna ustanovna listina leta 1477 tedenskega sejma ne omenja, ker je pač spadal med običajne pravice mest in trgov na Kranjskem. Tako ga pogrešamo tudi v sočasnih mestnih privilegijih drugih treh Friderikovih mest. Vsi govorijo le o letnih sejmi, pri čemer je Lož dobil pravico do enega samega (na praznik sv. Mihaela 29. septembra), Krško do dveh, Višnja Gora do treh in Kočevje do štirih sejmov.³⁵

Neznano kdaj pred letom 1547 je loški tedenski sejem ugasnil. Ko je mesto kralja Ferdinanda I. omenjenega leta prosilo za podelitev pravice do sejma ob torkih, je v prošnji izrecno zapisalo, da sejma nima (*gar khein Wochenmargkht Alda*). Za svojo revščino je krivilo slabo cesto ter Turke in martolozе, ki so zadnjih nekaj let tu večkrat pustošili. Zaradi martolozov poleti nihče ni prihajal po kupčiji skozi gozdove v Lož in iz njega, premožnejši Ložani pa so se odselili v varnejše kraje.³⁶ Prošnja je dobila polno podporo deželnega vicedoma in drugih za mnenje vprašanih dejavnikov,³⁷ na podlagi česar je Ferdinand 5. oktobra 1548 na Dunaju Ložu izdal sejmski privilegij z enakimi pravicami, kot so jih imela druga kranjska mesta.³⁸

Tudi o konzumiranju te sejmske pravice ni znanega ničesar. Če bi sodili po prošnji, ki jo je nadvojvodi Ferdinandu leta 1597 poslala soseska v Cerknici (N:

snopič 1803, 9. 10. 1803). Državna statistika iz leta 1817 navaja za Lož 102 hiši in 517 prebivalcev, medtem ko je bilo v Starem trgu tedaj 59 hiš in 314 prebivalcev (*Haupt-Ausweis*, fol. O2).

³³ Kebe, *Loška dolina*, str. 34. – Pri Višnji Gori in Krškem sta župnijska cerkev in župnišče prav tako ostala zunaj mesta, pri čemer so leskovški župniki v določenih obdobjih stanovali v Krškem in se je župnija Leskovec zato imenovala po mestu (Benedik, Krško in okolica, str. 158–161).

³⁴ Gl. op. 30.

³⁵ O privilegijih gl. op. 21.

³⁶ AT ÖStA, AVAFHKA, IÖHA, K 40, L–2, Laas in Krain, fol. 7r–8v, s. d. (pred 18. 10. 1547).

³⁷ Prav tam, fol. 5r–6r (18. 10. 1547), 9r–10r (24. 11. 1547), 11r–11v (28. 12. 1547), fol. 14r–15r (6. 2. 1548).

³⁸ Vsebinska na Dunaju izdane listine je inserirana v potrditveno listino pravic mesta Loža, ki jo je 3. junija 1593 v Gradcu izstavil nadvojvoda Ernest (prepis v: SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 34022/1785, 1. 12. 1785, priloga E).

die gmain zu Zirkhniz), ko je prosila za pravico do tedenskega sejma ob sobotah, v Ložu takega sejma tedaj ni bilo. Cerkničani so namreč trdili, da ni v njihovi bližini nobenega drugega razen ponedeljkovega sejma v štiri nemške milje oddaljenih Senožečah.³⁹ Težko si je predstavljati, da Lož, če je bil vprašan za mnenje, uvedbi cerkniškega sejma ne bi nasprotoval s sklicevanjem na svoj sejmski privilegij iz leta 1548. Sejem v Cerknici se je vsekakor uveljavil – o izdaji deželnoknežjega privilegija sicer ni poročil – Cerknica pa se je prav zaradi njega začela naslavljal kot trg in Cerkničani kot tržani (prvič 1599).⁴⁰

Da je loški sejem neznano kdaj po sredi 16. stoletja dejansko ugasnil, mimogrede razkriva poročilo mestnega sodnika vicedomskemu uradu v Ljubljani iz leta 1635. Po kugi, ki je kosila leta 1631, so se Ložani odločili ponovno prositi za tedenski sejem, kakršnega so imeli prej (*wie zuvor gebest erhalten*), tedaj pa ga ni bilo več (*zu derselben Zeit khein Wohen Margkht alhie gewesen*).⁴¹ A tu so jim skoraj prekrižali račune Cerkničani, ki jim je leta 1633 uspelo pridobiti deželnoknežji privilegij za sejem ob petkih, potem ko naj bi ga dotlej »od nekdanj« imeli ob torkih.⁴² Čez dobro leto, 16. novembra 1634, je sledila odredba dvorne komore v Gradcu o odpravi cerkniškega tedenskega sejma in njegovi prestavitvi v Lož,⁴³ dejanje, ki so ga vsekakor izposlovali Ložani. Cesar Ferdinand II. je nato mestu Lož 9. junija 1635 izdal sejmski privilegij za petkov tedenski sejem, kar je z drugimi besedami pomenilo, da je bil sejem, ki je »pred mnogimi leti« že obstajal, prestavljen s torke na petek.⁴⁴ Toda za uveljavitev svoje sejmske pravice v praksi so se morali Ložani vedno znova truditi tudi s prošnjami deželnemu knezu. Tako je graška dvorna komora v imenu Ferdinanda III. 18. novembra 1643 izdala odredbo (generale), s katero je zaščitila pravice Loža pred »samovoljo« oskrbnika gospodstva Hošperk (pod katerega je spadala glavčina Cerknice), ki je hotel sejem prestaviti v Cerknico (*nach Zürkhniz zu yberlegen vermaint*). Neposredno zatem je cesar 18. januarja 1644 na Dunaju na prošnjo Ložanov potrdil njihove sejmske pravice še s pergamentno listino.⁴⁵

³⁹ ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 293, I/150, lit. Z XI, prezentirano 11. 4. 1597.

⁴⁰ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 214, 217–218.

⁴¹ ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 84, I/104, lit. L I–8, 28. 11. 1635.

⁴² Dogajanje v zvezi s cerkniškim sejmom kratko povzema potrditev sejmskih svoboščin cesarja Leopolda I. iz leta 1660; odredbo o petkovem sejmu je cesar Ferdinand II. izdal 27. septembra 1633 (ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 293, I/150, lit. Z XI, 10. 8. 1660).

⁴³ ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–8, 16. 11. 1634; šk. 293, I/150, lit. Z XI, 16. 11. 1634.

⁴⁴ Vsebinsko privilegija poznamo le iz povzetkov, najprej iz odredbe Ferdinanda III. za zaščito sejma (izvirnik v: ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, 18. 11. 1643) in nato iz Ferdinandove potrditve sejmskih svoboščin, ki izrecno govori o prestavitvi s torke na petek (izvirnik v: prav tam, 18. 1. 1644). Oba izvirnika so Ložani leta 1751 na zahtevo reprezentance in komore oddali v Ljubljano, kjer sta se ohranila v arhivu njene naslednice deželnega glavarstva med spisi o prestavitvi loškega tedenskega sejma v Sodražico (ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, št. 10, spremni dopis s. d., prezentirano 6. 9. 1751).

⁴⁵ Gl. prejšnjo opombo.

A Cerkničani niso popustili in so poldrugo desetletje pozneje Ložane znova prehiteli, tako kot že leta 1633. Privilegij iz tega leta, s katerim je Ferdinand II. njihov torkov sejem prestavil na petek, so predložili novemu cesarju Leopoldu I. in 10. avgusta 1660 tudi dosegli njegovo potrditev.⁴⁶ Tokrat Ložani pri izpodbijanju pridobljene pravice svojih sosedov niso bili tako uspešni kot prejšnjič. Ni naključje, da so v prošnjo cesarju za splošno potrditev mestnih pravic, kot so jih prejeli leta 1477, posebej vključili pomirje in tedenski sejem ter se pri tem sklicevali na vse tri sejemske privilegije iz let 1548, 1635 in 1644, ki jih potrditveni privilegij z dne 13. januarja 1661 zato izrecno navaja.⁴⁷ Mesto Lož naj bi v naslednjih letih zaradi novega cerkniškega sejma, ki se je odvijal na isti dan kot njihov, utrpelo znatno škodo, močno pa naj bi se zmanjšali tudi prihodki loške deželno knežje mitnice. Leta 1672 so Ložani z obsežno utemeljitvijo prosili cesarja za ukinitev cerkniškega sejma, ker da ga je Cerkničanom uspelo pridobiti z lažno navedbo o večji oddaljenosti Cerknice od Loža od dejanske.⁴⁸ Dopisovanje v zvezi s spotačljivim sejmom je teklo še leta 1678,⁴⁹ nato pa v razpoložljivih virih o napetostih med sosedoma – mestom in trgom – ni več sledu. Petkov sejem v Cerknici ni bil odpravljen, ampak je obstajal vsaj še sredi 18. stoletja.⁵⁰

Pritožbe Ložanov prejkone niso obrodile sadu tudi zato, ker sta oba sejma nekaj časa, kot je mogoče povzeti po Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), dobro uspevala. V Cerknici se je po Valvasorjevih besedah na pravem solnem trgu (*Salzmarckt*) vsak teden odvijala živahna trgovina s soljo, ki so jo Čiči in Kraševci prinašali od morja, pokupili pa drugi kranjski tovarniki.⁵¹ O tedenskem sejmu v Ložu se je kranjski polihistor razpisal še bolj kot o cerkniškem. Tja so tovarniki prinašali razne vrste žita in morsko sol, namenjeno za menjavo, in taki menjalci naj bi zaradi vsakotedenskega sejma prihajali v Lož precej pogosto. Še več, Valvasor je postregel tudi z opisom skladiščne pravice, ki ni znana ne iz privilegijev ne iz drugih virov: kdor pripelje na sejem žito in ga ne more prodati, ga ne sme vzeti s seboj, ampak ga mora shraniti v mestu do naslednjega tedna oziroma tako dolgo, dokler zanj ne najde kupca.⁵²

Loškega tedenskega sejma nazadnje ni pokopal konkurenčni cerkniški sejem, ampak novo uveljavljeni nepriviligirani sejem, s katerim so najpozneje leta 1689 začeli podložniki gospostva Ribnica v Sodražici. Ložanom je v prvih letih s

⁴⁶ Prepis: ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 293, I/150, lit. Z–XI, 10. 8. 1660.

⁴⁷ Prepisi: ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–2; prav tam, šk. 293, I/150, lit. Z XI; ARS, SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 26. 3. 1782, priloga B.

⁴⁸ ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 293, I/150, lit. Z XI, s. d. (1672, Sub A, ad 16. 8. 1672).

⁴⁹ Prav tam, 23. 3. 1678.

⁵⁰ O tedenskem sejmu ob petkih je še poročal postojnski okrožni glavar leta 1752 (ARS, SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 88, fasc. XXVIII, 4. 12. 1752). Prim. Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 223.

⁵¹ Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain XI*, str. 55.

⁵² Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain XI*, str. 324. – Kranjc je o tej posebnosti zapisal, da »jo je Lož dobil iz novomeškega mestnega prava«, da pa je vprašanje, kdaj se je uveljavila (Kranjc, Privilegij mesta Loža, str. 48).

pritožbami zoper Sodražane in lastnike gospodstva Ribnica uspelo izposlovati več prepovedi sodraškega sejma, prvo znano leta 1696, in več groženj z denarnimi kaznimi, a so vse sankcije dejansko ostale brez uspeha. Sejem se je uveljavil, čeprav ni imel deželno knežjega privilegija in so bili povrh tega močno prizadeti prihodki deželno knežje mitnine in naklade ter stanovske sredstvenine, ki so jih pobirali na mitnici v Ložu.⁵³ V prvi polovici 18. stoletja je loški tedenski sejem vidno opešal, o čemer med drugim posredno pričajo prejemki v maloštevilnih ohranjenih sodniških letnih računih.⁵⁴ Med vicedomsko vizitacijo mesta leta 1744 so Ložani zatrjevali, da jim je petkov tedenski sejem nekoč prinašal po 150 goldinarjev na leto, zdaj pa že 40 let nimajo nobenega sejma, ker se kljub večkratni prepovedi odvija v Sodražici.⁵⁵ Njihove trditve so bile sicer pretirane. V napovedni tabeli za terezijanski kataster so namreč malo zatem, leta 1749, navedli, da sejem še obstaja, da pa prihodkov od žita in soli ne morejo specificirati po mesecih, ker prodajalci kakšen mesec prihajajo v mesto, nato pa jih tudi po tri mesece ni. Letno povprečje prihodkov naj bi znašalo osem mernikov pšenice, 60 mernikov mešanega žita in deset mernikov soli.⁵⁶

V tem času je novoustanovljena reprezentanca in komora v Ljubljani že intenzivno iskala rešitev več kot pol stoletja trajajočega »sodraškega problema« in jo razmeroma hitro tudi našla.⁵⁷ Položaj nedovoljenega sejma v Sodražici se je poslabšal, ko je bil leta 1747 vnovič prepovedan,⁵⁸ trg Ribnica pa je ob podpori graščaka Janeza Gašperja grofa Kobenzla prosil za njegovo prestavitev v Ribnico, kjer je tedenski sejem pred veliko leti ugasnil.⁵⁹ Sodražani so svoj sejem sicer vzdrževali kljub prepovedi,⁶⁰ a je prepoved izkoristila soseščina. Pod okriljem gospodstva Ortnek in njegovega lastnika grofa Lichtenberga je namreč vzniknil konkurenčni

⁵³ ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. I/107, lit. L XX-2, 29. 3. 1697, 7. 3. 1719, s. d. (prezentirano 4. 12. 1728), 31. 3. 1734.

⁵⁴ Samo v računu za leto 1713/14 je v isti postavki s prihodkom od letnega sejma (*Khirchtaggeld*) naveden tudi »Wochen Pfening«, oba skupaj v skromni višini nekaj več kot enega goldinarja, v devetih računih za obdobje 1733–1744 pa je govor le o sejmih na sv. Simona in sv. Petra, o stojnini in merici (ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX-3, sodniški računi).

⁵⁵ Prav tam, 25. 8. 1744.

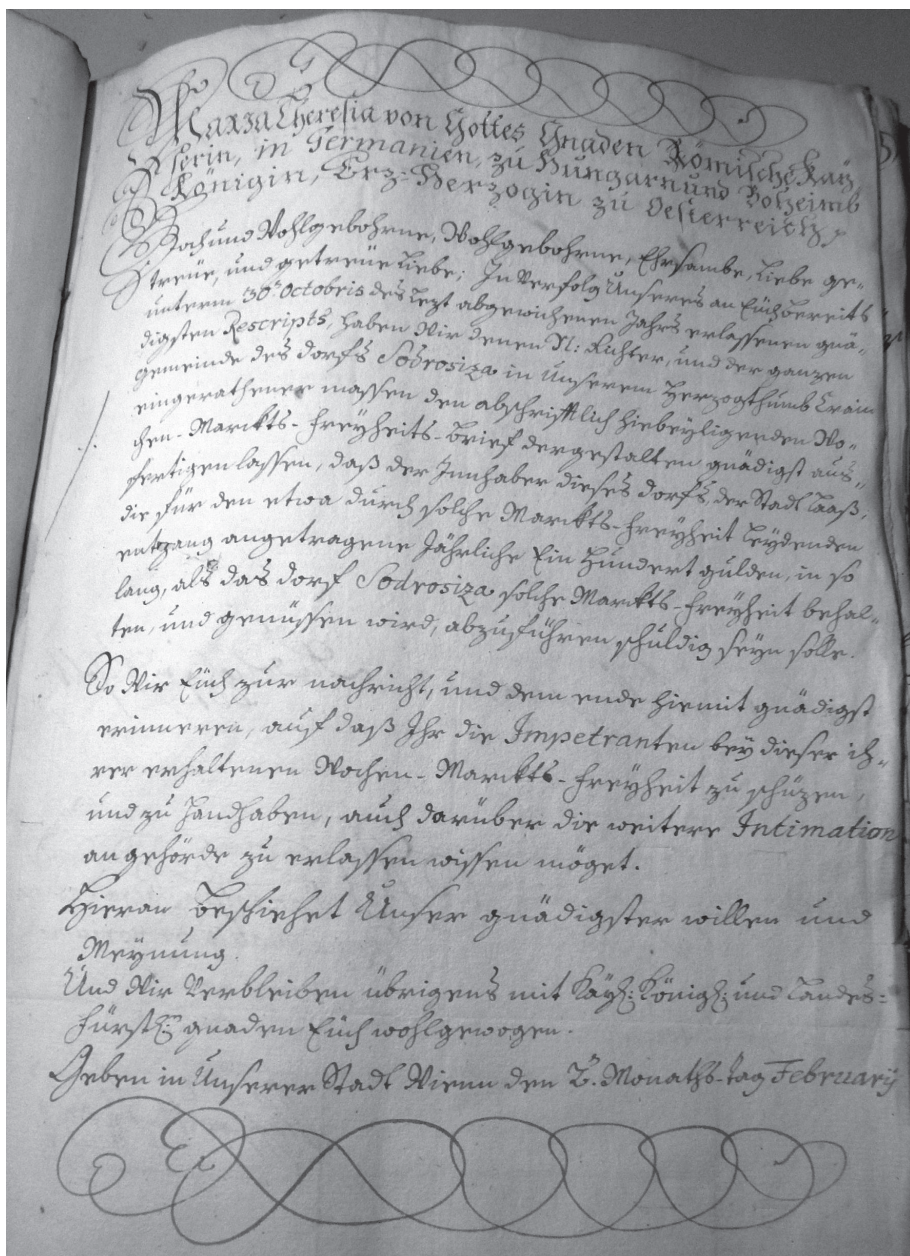
⁵⁶ ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, N 192, No. 4, 26. 9. 1752.

⁵⁷ Postopek, ki se je odvijal od leta 1747 do 1752, je dobro dokumentiran v fondu deželnega glavarstva v Ljubljani: ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1. Posamezni spisi in sodraški sejmski privilegij iz leta 1752 so v prepisu ohranjeni tudi v gradivu reprezentance in komore za Kranjsko (ARS, SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 129, fasc. XLII), v arhivskem fondu ribniškega gospodstva (ARS, SI AS 774, Gospodstvo Ribnica, šk. 16, Iustitalia, Proces gospodstva Ribnica z mestom Ložem zaradi tedenskega sejma v Sodražici 1811–1825) in v fondu ljubljanskega gubernija (ARS, SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, Reg. I, odd. V, šk. 9, fasc. 19, 6676/1785). Prim. Golec, Sodražica – sejmska vas, str. 141–142.

⁵⁸ ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, št. 1, 1. 3. 1747; št. 4, 13. 9. 1747.

⁵⁹ Prav tam, št. 4, julij 1747, pred 20. 7. 1747.

⁶⁰ Prav tam, št. 20, 25. 2. 1751.

Slika 3: Privilegij Marije Terezije o tedenskem sejmu v Sodražici, izdan na Dunaju 2. februarja 1752, ki je za vselej pokopal loški sejem (ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 51, lit. M, No. 8, Vol. 1, št. 21).

nedovoljeni sejem v Dvorski vasi.⁶¹ Nevzdržnim razmeram je reprezentanca in komora naredila konec leta 1751. Tega leta je intenzivno poizvedovala o zadevi pri raznih uradih, mestih, gospostvih in drugih dejavnikih ter slednjič poslala na Dunaj mnenje, da bi sejemske pravice prenesli z mesta Lož na Sodražico, loškemu mestu pa bi gospostvo Ribnica v zameno za gospodarsko škodo plačevalo letno odškodnino sto goldinarjev.⁶² V igri za prenos pravic je bila tudi Dvorska vas, pri čemer je grof Lichtenberg prvi ponudil omenjeno vsoto, če bi sejemski privilegij dobila ta vas, in ne Sodražica.⁶³ Za odločitev o prenosu pravic tedenskega sejma z Loža na Sodražico sta pretehtala dva argumenta: neugodna prometna lega Loža in dejstvo, da je zaradi odprave sodraškega tedenskega sejma in posledično zmanjšane prodaje soli trpel državni erar.⁶⁴ Sklep o izdaji privilegija Sodražici je Marija Terezija podpisala 30. oktobra 1751,⁶⁵ sam privilegij, t. i. pismo o sejemskih svoboščinah, pa je bil izdan 2. februarja 1752.⁶⁶ Pomenljivo je, da privilegij ne navaja točno določenega sejemskega dne v tednu, ampak to očitno prepušča praksi, poudarjena pa je prednostna lega Sodražice za trgovino, še posebej za prodajo soli. Ribniški graščak Gvido grof Kobenzl je mestu Lož kot nadomestilo za izgubo dolžan plačevati letno vsoto sto goldinarjev, vse dokler bo vas imela in uživala takšne sejemske pravice.

Lož se torej ni trajno odpovedal svojemu sejemskemu privilegiju, ampak ga je samo oddal v zakup, je pa za vselej izgubil tedenski sejem, pglavnitvo znaenje vsakega pravega mesta. Na drugi strani se je Sodražica zaradi privilegiranege tedenskega sejma previdno začela naslavljeti kot trg, ne da bi tak status dosegel tudi priznanje širše okolice.⁶⁷

Za Lož je bil letni prihodek sto goldinarjev še vedno razmeroma ugoden iztržek, stalen vir dohodka, za katerega se ni bilo treba truditi. Je pa dejstvo, da so ostali brez tedenskega sejma, Ložane občasno zbolelo in so ga še večkrat poskušali spremeniti z vrnitvijo na staro stanje. Iz bežne notice v poročilu okrožnega urada v Postojni iz leta 1782 izhaja, da so si za to prizadevali že leta 1770, kar je omenjeno oblastvo v svojem poročilu tedaj označilo kot nepremišljeno zahtevo. Potem ko je pridobilo mnenja okoliških gospostev, je enako mnenje zastopalo tudi 12 let pozneje, in sicer z utemeljitvijo, da bi bil sejem Ložu prej v škodo kakor v korist.⁶⁸ Mesto Lož je namreč v prošnji Jožefu II. za potrditev mestnih pravic 26. marca 1782 med drugim prosilo za vrnitev sejma, ki da naj bi bil trajno oddan v zakup brez privolitve meščanov.⁶⁹ Gospostvo Snežnik, združeno z loškim gospostvom, je opozorilo, da bi mesto s tem izgubilo sto goldinarjev rednega prihodka, da je zlasti pozimi težko priti do Loža čez zasnežene Bloke in da ljudi ni mogoče

⁶¹ Prav tam, št. 3, odpravljeno 22. 8. 1747; št. 20, 25. 2. 1751.

⁶² Prav tam, št. 21, 24. 9. 1751.

⁶³ Prav tam, št. 20, prezentirano 22. 5. 1751, 1. 7. 1751, prezentirano 27. 7. 1751.

⁶⁴ Prav tam, št. 21, 24. 9. 1751.

⁶⁵ Prav tam, št. 21, 30. 10. 1751.

⁶⁶ Prav tam, št. 21, 2. 2. 1752.

⁶⁷ Golec, Sodražica – sejemska vas, str. 145–148.

⁶⁸ ARS, SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 9, spis 6676/1785, 29. 5. 1782.

⁶⁹ Prav tam, 26. 3. 1782.

prisiliti v obiskovanje tamkajšnjega tedenskega sejma.⁷⁰ Gospostvo Hošperk pa je izrazilo prepričanje, da Lož nikoli prej ni od sejma dobil toliko kot zdaj, ko mu vsako leto pade sto goldinarjev.⁷¹ Ko je bila prošnja mesta za potrditev mestnih pravic čez tri leta, 1785, ponovno v obravnavi, je deželno glavarstvo v Ljubljani gladko zavrnilo željo po vrnitvi sejma v Lož, češ da bi mesto dobivalo komaj četrtno sedanje zakupnine (*Pacht quanti*).⁷²

Pri tem je tudi ostalo. V prvi četrtini 19. stoletja je ribniško gospostvo v zvezi s plačevanjem stotih goldinarjev vodilo daljšo pravdo z loškim mestom in leta 1825 po sodni poti doseglo potrditev obstoječega stanja, Lož pa je nato prejemal letno zakupnino za sodraški sejem v nespremenjeni višini vse do zemljiške odveze.⁷³ Pomenljiva in razumljiva je navedba v cenilnih operatih k franciscejskemu katastru po letu 1830, da je Ložu najbližji tržni kraj sicer Sodražica, kjer je sejem vsak četrtek, vendar ga Ložani ne obiskujejo.⁷⁴

Specifična obrtna podoba mesta

Razpoložljivi viri vse do srede 18. stoletja ne nudijo vpogleda v poklicno podobo Loža, kar je pri kranjskih mestih tako rekoč pravilo. Na že omenjenem popisu oštator iz leta 1573 najdemo osem poklicnih priimkov, ki v tem času precej verjetno še pričajo o dejavnosti, s katero se je nosilec priimka ukvarjal. A med osmimi nosilci šestih poklicnih priimkov ni nikogar, čigar priimek bi kazal na (poznejši) dominantni dejavnosti Ložanov, čevljarstvo in usnjarstvo.⁷⁵ V 16. in 17. stoletju pričata o številčnosti čevljarjev in usnjarjev le njihova bratovščina, o kateri bo govor v nadaljevanju, in Valvasor. Ta v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) pri opisu Loža pravi, da so velik del prebivalstva (*ein grosser Theil*) tega sicer majhnega, a precej obljudenega mesta, usnjarji, ki znajo dobro strojiti usnje in z njim na veliko trgujejo.⁷⁶

Poklicno strukturo Ložanov kot prvi vir in edini iz obravnavanega obdobja natančno osvetljuje terezijanski kataster. Sumarni popis t. i. profesionistov (*Professionisten*) in posameznim panogam odmerjenega obrtnega davka iz leta 1752 kaže precej nenavadno sliko. 72 oseb se je ukvarjalo z devetimi obrtmi, od tega daleč največ s čevljarstvom in usnjarstvom. Predstavniki teh dveh obrti so šteti skupaj in

⁷⁰ Prav tam, 5. 5. 1782.

⁷¹ Prav tam, 13. 5. 1782.

⁷² Prav tam, prezentirano 22. 2. 1785.

⁷³ ARS, SI AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 16, Iustitalia, Proces gospostva Ribnica z mestom Ložem zaradi tedenskega sejma v Sodražici 1811–1825. O tem govori pregledno zlasti nedatirana pogodba iz leta 1848 (prav tam, s. d., pred l. 7. 1848). Zadnja pobotnica loškega mestnega rihtarja za prejeto plačilo ima datum 12. marec 1839 (prav tam).

⁷⁴ ARS, SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, A 84, k. o. Lož, cenilni elaborat, uvod, & 7, s. d. (po 1830).

⁷⁵ Sodeč po priimkih je šlo za dva tesarja, dva kovača ter po enega steklarja, krznarja, krojača in kramarja (ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 95, I/54, lit. L XLI–8, 1573 jar etc. Vermergkht die hofstet in der statt Laaß wie hernach volgt).

⁷⁶ Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain XI*, str. 324.

jih je bilo 25, sledi deset pekovk kruha (*Brodtbäckin*), po devet krznarjev, mesarjev in krčmarjev, ki so točili vino (*Weinschänkh*), po štirje kramarji in krojači ter po en sedlar in kovač. Od nikogar niso dotlej zahtevali nobenega obrtnega davka, vsi obrtniki pa so bili necehovski (*unzunftmessig*), in sicer z utemeljitvijo, da tu ni nobenega kapitala (*daher hier orts keine geschlossene Mittel*).⁷⁷ Iz sočasno datirane napovedne tabele za njive in druge nepremičnine dobimo nekoliko drugačno sliko, vendar ne gre za bistvene razlike. Poimensko je popisanih 86 posestnikov (vsi niso bili tudi hišni posestniki), od tega 10 kajzarjev in sedem žensk (dve med kajžarji). Poklic je naveden le pri 45 ali dobri polovici, ker niso upoštevali krčmarjev in pekovk, razporeditev po dejavnostih pa je naslednja: 22 čevljarjev, šest krznarjev, po pet kramarjev in mesarjev (od tega eden v Trstu), po dva krojača in kovača ter po en brivec, sedlar in organist v Starem trgu.⁷⁸ Pomenljivo je, da pogrešamo usnjarje, ki se očitno skrivajo med čevljarji, kar pomeni, da so se nekateri čevljarji ukvarjali tudi z usnjarstvom, izključno s to obrtjo pa nemara nihče. Vsekakor so morali biti čevljarji številčnejši od svojih kolegov usnjarjev. Ne glede na razlike, ki so povezane z različno namembnostjo popisov, je iz obeh razvidna velika številčna premoč predstavnikov čevljarsko-usnjarske stroke. Če upoštevamo samo prave rokodelce (brez krčmarjev, pekovk in kramarjev), so čevljarji z usnjarji obakrat preseicali polovico.

Čevljarska in usnjarska obrt sta bili v mestih sicer nasploh močno zastopani, vendar nikjer drugje nista dosegali tako visokega deleža med vsemi obrtniki. Tako tudi ne v Višnji Gori, za katero popis obrtnega davka izkazuje 17 usnjarjev in sedem čevljarjev, vseh rokodelcev (brez šestih krčmarjev in treh kramarjev) pa je bilo v tem mestu 63. Višnja Gora, sicer manjša od Loža, a izrazito obrtniško in tranzitno živahno mesto, je poleg tega premogla bistveno širši nabor obrti – kar 21, na Dolenjskem takoj za Novim mestom s 34 obrtnimi dejavnostmi. Tretje je bilo Krško s 14 različnimi obrtmi, medtem ko so jih ostala štiri dolenjska mesta izkazovala med sedem in deset. Lož je bil po spektru obrtnih poklicev izenačen s Kočevjem s prav tako samo sedmimi obrtmi, imel pa je natanko toliko usnjarjev in čevljarjev (25), kot je znašalo število vseh kočevskih obrtnikov skupaj.⁷⁹ Pozornost pritegnejo pekovke kruha, ki jih ni na popisih obrtnega davka pri nobenem drugem mestu kakor pri Ložu in Novem mestu, a ne gre dvomiti, da je bil ta poklic zastopan še kje. Število novomeških pekovk je znašalo 30, kar je natanko trikrat toliko kot loških (10) in se močno ujema z razmerjem obljudenosti obeh mest.

⁷⁷ ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, N 192, No. 20, 26. 8. 1752. – Prim. izraz »geschlossene Mittel« za kapital ljubljanskih cehov (prav tam, šk. 258, L 336, No. 136, individualna repartacija 1756, s. p., Lit. A).

⁷⁸ Prav tam, No. 6, 26. 8. 1752. Prim. Kos, Podoba mesta Loža, str. 85.

⁷⁹ Popisi obrtnega davka v terezijanskem katastru: ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, N 238 (Kočevje), No. 9, 17. 8. 1752; šk. 140, N 239 (Krško), No. 8, s. d. 1756; šk. 140, N 240 (Kostanjevica), No. 9, 28. 1. 1757; šk. 140, N 241 (Metlika), No. 26, 1. 8. 1752; šk. 141, N 242 (Novo mesto), No. 18, 20. 7. 1752; šk. 142, N 244 (Višnja Gora), No. 10, 26. 5. 1752. Popis ni ohranjen za mesto Črnomelj, za katerega je mogoče uporabiti manj zanesljivi popis posestnikov z navedbami poklicev (prav tam, šk. 141, N 243, No. 8, 7. 6. 1749). Prim. Golec, Elite v majhnih mestih, str. 212–213.

Gledano v celoti je bila loška obrt izrazito obutveno-oblačilna. Čevljarjem in usnjarjem so (če ne upoštevamo pekovk) po številčnosti sledili krznarji in mesarji, oboji z devetimi predstavniki, in štirje krojači. Močno krznarstvo je na neki način izstopalo še bolj kot čevljarstvo-usnjarska dejavnost, saj je bilo, denimo, zastopano samo v treh od sedmih dolenjskih mest: v Novem mestu z 11 predstavniki, v Krškem z dvema in v Višnji Gori z enim.⁸⁰ Toliko krznarjev kot v Ložu ne srečamo v popisih obrtnega davka niti v neprimerno večjih in bolj obrtniških gorenjskih mestih, kjer so jih v Ljubljani, Kamniku in Kranju popisali po osem.⁸¹ Njihova številčnost je bila v Ložu nedvomno v tesni navezi s tradicionalnim lokalnim polharstvom.⁸² Podobno velja za loške mesarje, s katerimi so se po številu lahko kosali le še mesarji v Ljubljani (15), Kranju (10) in Novem mestu (8).⁸³ Številčnost predstavnikov mesarske obrti v Ložu je bila povezana z usnjarstvom in čevljarstvom, pa tudi s krznarstvom. O močnem mesarstvu pričajo še prihodki, kot jih v 18. stoletju izkazujejo letni računi mestnih sodnikov in mesta kot celote.⁸⁴

Po sredi 18. stoletja je loška obrt dokumentirana neprimerno slabše. Ko je deželno glavarstvo za Kranjsko leta 1773 od mest zahtevalo poročila o obrtnikih in trgovcih, je iz Loža, drugače kakor od drugod, namesto natančnega popisa obrtnikov in trgovcev prejela le zelo skop narativni opis stanja. Mestni sodnik Valentin Lah je zapisal, da je v tem skoraj povsem obubožanem mestu 77 meščanov, ki so po poklicu usnjarji, krznarji, čevljarji in kramarji, vsi pa ubožni ljudje.⁸⁵ Postojnski okrožni glavar baron Lichtenberg je v svojem poročilu kranjskemu deželnemu glavarstvu dodal še nekaj pomenljivih informacij. Brez kakšnega ceha (*ohne*

⁸⁰ Gl. op. 79.

⁸¹ ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 258, L 336 (Ljubljana), No. 136, individualna repartacija 1756, s. p., lit. B; šk. 261, L 339 (Kamnik), No. 5, s. d. 1756; šk. 260, L 338 (Kranj), No. 18, 28. 10. 1751; šk. 260, L 337 (Radovljica), No. 4, 31. 8. 1752. Primerljivih podatkov ni za Škofjo Loko (šk. 213, L 2).

⁸² Prim. zlasti Šumrada (ur.), *Polharska dediščina*.

⁸³ Gl. op. 79 in 81.

⁸⁴ V letnih računih mestnih sodnikov iz obdobja 1733–1744 (ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3) se med prejemki redno pojavljajo (goveji) jeziki (*Zungen*), včasih opredeljeni kot dohodek »od mesarskih klopi« (*von Fleischbenkhen*), drugič »od mesarjev« (*von denen fleischakhern*), v slovenskem računu sodnika Pavla Tomšiča za leto 1739/40 pa najdemo poenostavljeno formulacijo: »za jezike« (*sa Jesike*). Razen prvo leto 1733/34, ko je sodnik prejel le poldrugi goldinar, je dajatev prinašala od 8 do 10 goldinarjev, nakar je v zadnjem letu 1743/44 narasla na 14 goldinarjev in pol. Pogrešamo jo v najstarejšem ohranjenem sodniškem računu za leto 1713/14 (prav tam). Več o naravi dajatve pove terezijanski kataster, kjer je ta prihodek s povprečno letno višino 8 goldinarjev opredeljen kot deželskosodni in kot oddan v najem, jeziki pa so goveji: »Landgerichts gefäll, an Einfallenden Rindt=Zungen, so Jährl: in bestandt außgelassen werden« (ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, N 192, No. 8, 26. 8. 1752). Z deželskim sodiščem je treba razumeti mestno pomirje, kot izhaja iz oznake slednjega v vicedomski vizitaciji leta 1744, kjer je govor o mejnem sporu z gospostvom Hošperk (ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–3, 25. 8. 1744). Po izkazu letnih prihodkov in odhodkov mesta iz leta 1788 je prihodek od »deželskosodnih jezikov« (*an landgerichtlichen Zungen*) znašal kar 75 goldinarjev in 50 krajcarjev, tj. sedmino vseh mestnih prihodkov v višini 510 gld in 29 kr (ARS, SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. registratura, šk. 115, fasc. 242, spis 7955/1787, 15. 3. 1788).

⁸⁵ ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 9, lit. B, Vol. 8, No. 1, 6. 7. 1773.

einer Zunft) in resnično izučenega poklica živijo Ložani od kramarstva (*in der Crammerey*) in od tega, da prenekateri kot šušmar (*manche als Pfüscher*) izdeluje usnjarsko, krznarsko in čevljarsko blago ter ga prodaja po okoliških krajih. Kot necehovski (*unzünftig*) se torej niso upravičeni imenovati mojstri in za mojstre sprejemati drugih. Tudi če bi meščani od visoke oblasti na tak ali drugačen način pridobili cehovske pravice (*die zunftmässigkeit*), ni verjetno, da bi v tem od cest oddaljenem samotnem in žalostnem kraju, kjer ni nobene prodaje »umetniških izdelkov« (*Kunst=Erzeugnisse*), tujci prosili za mojstrske pravice (*das Meister Recht ansucheten*) ali želeli tja prenesti svojo poklicno dejavnost.⁸⁶

Lož v resnici ni imel nobenega privilegiranege ceha s pravicami, ki bi jih potrdil oziroma podelil vladar. Premogel je le čevljarsko in usnjarsko bratovščino sv. Fabjana in Sebastjana, prvič omenjeno že leta 1526, tedaj sicer še brez obrtniškega predznaka, katere najstarejši, danes izgubljeni zapisnik, je segal v leto 1545. Bratovščina je kot cehovska delovala do prve polovice 19. stoletja, nakar se je njena tradicija nadaljevala še do druge svetovne vojne v obliki pogrebne bratovščine.⁸⁷ Iz starejših, danes neohranjenih zapisnikov je A. Lavrič ugotavljal, da so vanjo sprva redno sprejemali samo čevljarje in usnjarje. Sčasoma so se ji pridružili krznarji, ki jih je bilo premalo za »samostojno zadrugo«, nato pa je bil vstop vsaj od leta 1625 omogočen tudi drugim rokodelcem.⁸⁸ O množičnosti članstva nazorno priča bratovščinska knjiga, vodena od leta 1750. Na seznamu živih članov najdemo tega leta nič manj kot 151 imen (brez petih sprog članov); od tega jih je bilo 37 (in še dve ženi) sprejetih v zadnjih sedmih letih od 1744.⁸⁹ Številni člani glede na imena in priimke niso bili Ložani,⁹⁰ ampak okoličani in najbrž niti ne vsi iz domače župnije, če sklepamo iz vpisov nekaterih poznejših sprejemov, ki vsebujejo tudi geografski izvor pristopnikov. Kot kaže, so se v Ložu vsaj načeloma ravnali po pravilih cehovskega reda ljubljanskih strojarjev (*Rothgärber Handwerk*), katerih nedatiran prepis se je ohranil med gradivom bratovščine v starotrškem župnijskem arhivu.⁹¹

Kljub številčnosti čevljarjev in usnjarjev ter njihovi utečeni bratovščinski organiziranosti je Lož po spletu okoliščin sredi 18. stoletja ostal poleg Črnomlja edino kranjsko mesto brez lastnega privilegiranege ceha.⁹² V petdesetih in zgodnjih

⁸⁶ Prav tam, 8. 7. 1773.

⁸⁷ Lavrič, Čevljarska in usnjarska zadruga, str. 116–123; Kebe, *Loška dolina*, str. 258–263. – Delovanje bratovščine je danes dokumentirano z ohranjenim arhivskim gradivom šele od leta 1750 dalje (Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana).

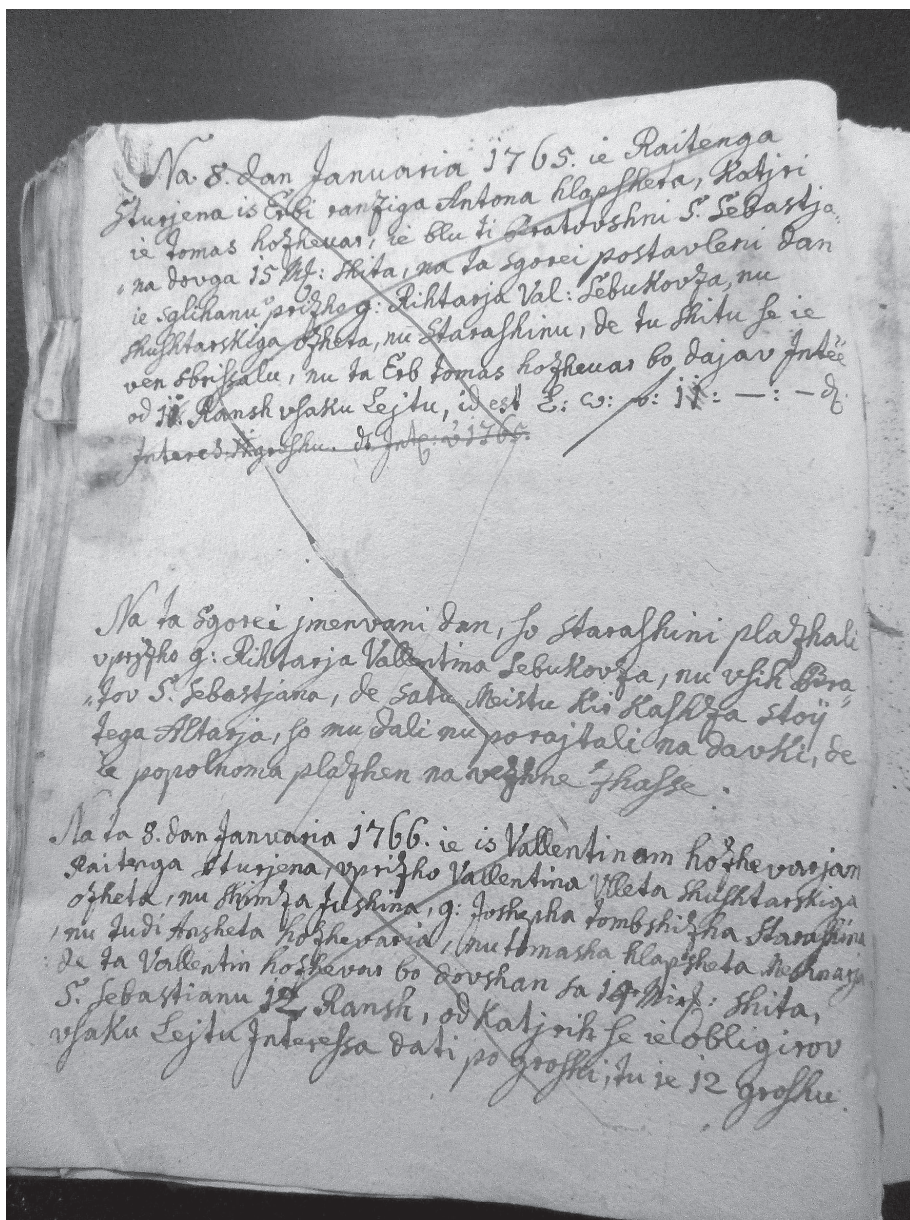
⁸⁸ Lavrič, Čevljarska in usnjarska zadruga, str. 117.

⁸⁹ Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana, bratovščinska knjiga 1750, s. p.

⁹⁰ Prim. zlasti popis hišnih posestnikov v mestu leta 1752 (ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, N 192, No. 7, 26. 8. 1752).

⁹¹ Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana, nedatiran prepis cehovskih pravil. – Lavrič je 28 členov obsegajoča pravila pomotoma imel za pravila loškega ceha in zapisal, da si jih je »zadruga osnovala najbrže po rokodelskem redu ljubljanske strojarske zadruge« (Lavrič, Čevljarska in usnjarska zadruga, str. 117; prim. Kebe, *Loška dolina*, str. 258).

⁹² Golec, Črnomelj od nastanka, str. 189. – V terezijanskem katastru so kot necehovski označeni tudi obrtniki v Kočevju (ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko): šk. 140, N 238, No. 9, 17. 8. 1752), vendar so podaniki grofov Auerspergov v mestu Kočevje, trgu Žužemberk

Slika 4: Stran v bratovščinski knjigi z vpisi v slovenščini iz druge četrtine 18. stoletja (Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana, št. 4, bratovščinska knjiga 1750, s. p.).

šestdesetih letih, ko so obrtniki iz kranjskih mest in deloma tudi iz trgov izprosili na Dunaju obnovljene, razširjene ali sploh novopodeljene cehovske pravice, med gradivom reprezentance in komore od mest začuda pogrešamo Lož.⁹³ Ložani sicer niso ostali pasivni, a jim vladarskega privilegija vendarle ni uspelo izposlovati. Vse kaže, da so bili za to prepozni in bi s svojimi zahtevami za povrh posegli v že podeljene pravice cerkniškim čevljarjem in usnjarjem.

Kot priča poročilo notranjskega okrožnega glavarja s konca leta 1752, so Cerknici na dvoru zaprosili za privilegij najpozneje omenjenega leta.⁹⁴ Loški mojstri pa so se po vsem sodeč obrnili s svojo prošnjo na Marijo Terezijo šele naslednje leto, potem ko jim je reprezentanca in komora v Ljubljani poslala prošnjo Cerknčanov in od njih 19. julija 1753 zahtevala poročilo.⁹⁵ V nedatiranem pismu⁹⁶ so se pritoževali nad konkurenco v bližnjih vaseh in trgih, na prvem mestu nad Bločani in tem bolj nad čevljarji v Cerknici. Ti naj bi protipravno začeli z usnjarstvom, kljub prepovedi v obrtnem redu naj bi strojili konjske kože in jih ceneje kot Ložani volovske prodajali na celotnem območju (*im ganzen District*) tostran Vipave (tj. vzhodno od tam) vse do Trsta, Reke in Kastva, kjer so imeli od nekdaj pravico do prodaje usnja Ložani. Tem so povzročali težave tudi čevljarji iz Ribnice, in sicer na tedenskih sejnih v Sodražici, kamor je bil leta 1751 iz Loža prestavljen loški tedenski sejem in kjer naj bi zdaj Ložane ovirali in jim grozili z zaplembo na sejnem prinesenega usnja. Loški mojstri so zato cesarico prosili, naj jim potrdi predloženi protišušmarski patent nadvojvode Ferdinanda z 12. maja 1600 in odpravi vse čevljarje po okoliških vaseh, ki se obrti niso izučili pri mojstarih v mestih in trgih, posebej tiste na Blokah in v Cerknici. Drugi del prošnje se je nanašal na podelitev svoboščine, po kateri bi bilo tostran Vipave do Trsta, Reke in Kastva dovoljeno trgovati z usnjem samo njim, cerkniški čevljarji in »tako imenovani usnjarji« pa bi se morali omejili na prostor onstran Vipave. V tretjem delu so Ložani prosili še za neovirano obiskovanje sodraških tedenskih sejmov.⁹⁷

in v (Dolenjskih) Toplicah leta 1760 s pridobljenimi cesarskimi svoboščinami ustanovili skupen čevljarско-usnjarjski ceh (ARS, SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 52, fasc. XIX, lit. S, No. 31, 30. 4. 1760).

⁹³ ARS, SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 48–53, fasc. XIX.

⁹⁴ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 223.

⁹⁵ Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana, nedatirana prošnja cerkniške čevljarске bratovščine z zaznamkoma 22. 1. in 19. 7. 1753.

⁹⁶ Lavrič navaja, da je »zadruga« predložila svoje pravice vladi »šele čez par let«, potem ko je Marija Terezija od vseh cehov zahtevala njihovo predložitev leta 1750 (Lavrič, Čevljarska in usnjarjska zadruga, str. 120), Kebe pa postavlja to dejanje v čas okoli 1752 (Kebe, *Loška dolina*, str. 260). Da je šlo za leto 1753, lahko posnamemo ne le iz vsebine, ki kaže, da gre za odziv na prošnjo Cerknčanov iz tega leta, ampak tudi iz slovensko pisanega bratovščinskega računa za omenjeno leto, v katerem so navedeni stroški za prošnjo (*Sa Supplico*), takoj za njimi potni stroški v Ljubljano (*Sa Zirengo v Lublano*), pred njimi pa darilo odvetniku (*Sa Ribe, katire jo Dohhtarju ble poslano*) (Lavrič, Čevljarska in usnjarjska zadruga, str. 118 in 121). Besedilo govori poleg tega o prestavitvi loškega tedenskega sejma v Sodražico 30. oktobra 1751 in o tem, da so cerkniški čevljarji protipravno začeli usnjarjsko obrt, ne pa tudi, da je cerkniški ceh že dobil privilegij, kar se je zgodilo pozneje, 28. novembra 1754 (prav tam, str. 120–121).

⁹⁷ Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana, nedatirana prošnja.

Kmalu zatem jih je prizadela podelitev privilegija njihovim cerkniškim konkurentom. Usnjarji in čevljarji iz trga Cerknica, povezani v bratovščino sv. Ane, so na dvoru prosili, naj se jim dovoli prosto trženje obutve in usnja na širokem prostoru od Vrhlike do Ajdovščine in Reke ter na vzhodu do Ribnice in Dobrepolja. Čeprav je prošnja naletela na ostro nasprotovanje sosednjih zemljiških gospodov in tudi Loža, je Cerkničanom vseeno uspelo zapolniti nastalo praznino, saj jim je Marija Terezija 28. novembra 1754 izdala privilegij, ki je bil povsem skladen z njihovimi željami.⁹⁸ Loški čevljarji in usnjarji, ki so se jim zdaj pridružili še krznarji, so prosili za razmejitev območja delovanja. Oni naj bi še naprej neovirano trgovali s strojenim usnjem, kmečkimi čevlji (*Bauern Schuhe*) in surovim krznarskim blagom v župnijah Ribnica in Bloke, na Krasu, Pivki, proti Reki in Kastvu, cerkniškim čevljarjem pa bi bilo prepuščeno (nepovezano) ozemlje župnij Vrhnika, Ig in Dobrepolje ter na Vipavskem do Ajdovščine.⁹⁹ Dosegli niso ničesar. Priloge te prošnje naj bi se izgubile leta 1770, potem ko so jih prosilci še enkrat poslali v pregled vladi in so več let zapored prosili postojnski okrožni urad, naj jih poišče.¹⁰⁰

Težav za loške čevljarje in usnjarje ni bilo konec pod Jožefom II., ki jim ni hotel znižati visokega obrtnega davka (slabih 19 goldinarjev), vlada pa je leta 1785 ukazala zaseči vse bratovščinsko premoženje v žitu in živini (30 mernikov in dve kravi). Tedaj so se loški mojstri zaman sklicevali na to, da ne gre za imetje bratovščine, ampak čevljarskega in usnjarskega ceha.¹⁰¹

Loška usnjarsko-čevljarska obrt in njena organizacija sta močno opešali že v prvi polovici 19. stoletja, še pred razglasitvijo popolne obrtne svobode (1859). Bratovščino sv. Fabjana in Sebastjana, ki se je imenovala samo še bratovščina za dobrodelne name-ne, so njeni člani malo prej (1856) ustanovili na novo kot pogrebno bratovščino.¹⁰² O številčnosti loških obrtnikov različnih strok, kot rečeno, ni podatkov od terezijanskega katastra dalje. Opreti se je mogoče samo na sumarne navedbe cenilnih operatov k franciscejskemu katastru, ki temeljijo na ljudskem štetju leta 1830. V katastrski občini Lož, v katero je poleg naselij Mesto Lož in Predmestje Lož spadala še vas Podlož, so v 138 hišah našli 167 gospodinjstev (*Wohnpartheien*). Od teh se jih je samo s kmetijstvom ukvarjalo 134, tako s kmetijstvom kot z obrtjo 30, izključno z obrtjo pa zgolj tri gospodinjstva, kar pomeni, da je bilo štiri petine družin kmečkih, obrtnikov pa le 33.¹⁰³ Število in delež obrtnikov med Ložani bi se tako glede na stanje v času

⁹⁸ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 223–224. – Prepis prošnje je bil poslan v presojo tudi mestu Lož (gl. op. 95).

⁹⁹ Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana, s. d. po 28. 11. 1754. Prim. Lavrič, Čevljarska in usnjarska zadruga, str. 122.

¹⁰⁰ Lavrič, Čevljarska in usnjarska zadruga, str. 121.

¹⁰¹ Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu, šk. 5, Bratovščina sv. Fabjana in Sebastjana, 30. 5. 1785. Prim. Lavrič, Čevljarska in usnjarska zadruga, str. 122.

¹⁰² Prav tam, str. 123. – A. Lavrič je leta 1909 zapisal, da se je »spomin na čevljarsko in usnjarsko zadrugo« še ohranil med ljudstvom. Pred dvajsetimi leti (okoli 1890) je v Ložu delovalo še pet samostojnih usnjarjev, tedaj pa je bil živ le še eden, s katerim »bo legel v grob zadnji zastopnik čevljarske in usnjarske obrti, ki je več stoletij preživljala nad polovico loškega prebivalstva« (prav tam, str. 123).

¹⁰³ ARS, SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, A 84, k. o. Lož, cenilni elaborat, uvod, & 3, s. d. (po 1830). Prim. Kos, Podoba mesta Loža, str. 85.

terezijskega katastra močno znižala, vendar ne poznamo meril, po katerih so štelili leta 1830. Sklepiti je mogoče, da so bila vendarle strožja kakor sredi 18. stoletja in da je bilo število ugotovljenih obrtnikov nekoliko nižje od dejanskega.¹⁰⁴

Sklep

Ložu, edinemu mestu na slovenskem Notranjskem, ni predstavljalo prave gospodarske konkurence nobeno mesto in tudi noben klasični trg srednjeveškega nastanka, ampak sta mu najbolj škodovali dve vasi. Najprej Cerknica, ki si je izborila tedenski sejem in z njim status trga, njeni čevljarji in usnarji pa nato še cehovski privilegij. Temu glavnemu konkurentu loškega mesta se je pridružila Sodražica s samovoljno uvedenim tedenskim sejmom pod zaščito ribniškega gospostva. Lož je slednjič sredi 18. stoletja ostal brez tedenskega sejma, temeljnega postulata vsakega mesta, in za povrh nikoli ni premogel nobenega pravega, privilegiranega ceha. Njegova zelo opazna posebnost so bile tudi močno zastopane obutveno-oblačilne obrti, zlasti čevljarstvo in usnarstvo ter krznarstvo. Čeprav viri poudarjajo, kako malo so se Ložani po videzu in načinu življenja razlikovali od kmetov, pa so po teh značilnostih vendarle manj odstopali od prebivalcev drugih manjših mest v deželi.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS = Arhiv Republike Slovenije:

- SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
- SI AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani
- SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek
- SI AS 14, Gubernij v Ljubljani
- SI AS 117, Kresijski urad Postojna
- SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko
- SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko
- SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko
- SI AS 774, Gospostvo Ribnica
- SI AS 1063, Zbirka listin

AT ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv, Wien:

AVAFHKA = Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv:

IÖHA = Innerösterreichische Herrschaftsakten

NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana:

ŠAL/Ž (Škofijski arhiv Ljubljana/Župnije)

ŽA (Župnijski arhiv) Stari trg pri Ložu

Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu

¹⁰⁴ Za primerjavo vzemimo Višnjo Goro, kjer so leta 1752 naštel skupaj s šestimi krčmarji 69 obrtnikov (ter tri kramarje), cenilni operati pa za leto 1830 izkazujejo 54 gospodinjev, v katerih so se ukvarjali z obrtjo, in sicer v 25 izključno ter v 29 skupaj s kmetovanjem (ARS, SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, šk. 142, N 244, No. 10, 26. 5. 1752; ARS, SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, N 346, k. o. Višnja Gora, cenilni elaborat, uvod, & 3, s. d. (po 1830)).

Literatura in objavljeni viri

- Avguštin, Cene: Gorenjska mesta. V: Batič, Jerneja (ur.): *Srednjeveška mesta*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1988, str. 61–89.
- Bajt, Drago – Vidic, Marko (ur.): *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Benedik, Metod: Krško in okolica v cerkvenopravnem pogledu. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 153–164.
- Dimitz, A.[ugust]: Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 19, 1864, str. 55–58.
- Golec, Boris: Cerknica – pozni nastanek in specifični razvoj največjega slovenskega trga. *Kronika* 68, 2018, št. 2, str. 213–230.
- Golec, Boris: Črnomelj od nastanka trške naselbine v 13. stoletju do izgube mestne avtonomije leta 1811. V: Weiss, Janez (ur.): *Črnomaljski zbornik: zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*. Črnomelj: Občina, 2008, str. 161–207.
- Golec, Boris: Elite v majhnih mestih – Višnja Gora »ab urbe condita« (1478) do terezijanskih reform sredi 18. stoletja. V: Mlinar, Janez – Balkovec, Bojan (ur.): *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in panonsko nižino. Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian Plain*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011 (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 42), str. 208–249.
- Golec, Boris: Erze, Wasser, Feuer und Erdbeben als Mitgestalter des räumlichen, wirtschaftlichen und sozialen Antlitzes der Städte und Märkte im Land Krain in der vormodernen Epoche. V: Štih, Peter – Zwitter, Žiga (ur.): *Man, Nature and Environment between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014, str. 156–180.
- Golec, Boris: Nastanek in razvoj slovenskih meščanskih naselij – naslednikov protiturškega tabora (prvi del). *Zgodovinski časopis* 54, 2000, št. 3, str. 369–393.
- Golec, Boris: Nova spoznanja o začetkih Višnje Gore. V: Groznik, Pavel (ur.): *V Višnjo Goro*. Višnja Gora: Krajevna skupnost, 2008, str. 106–115.
- Golec, Boris: Sodražica – sejemska vas ali trg? V: Mihelič, Ludvik (ur.): *Sodraških 800: monografija ob 800-letnici prve pisne omembe Sodražice*. Sodražica: Občina, 2020, str. 139–156.
- Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 283–338.
- Haupt-Ausweis über die Eintheilung des Laibacher Gouvernementsgebiethes in Provinzen, Kreise, Sectionen, Bezirks-Obrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser- und Seelenzahl im Jahre 1817*. Laibach [1817].
- Hitzinger P.[eter]: Aus dem Archiv der Stadt Laas. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 9, 1854, št. 6, str. 43–45.
- Kebe, Janez: *Loška dolina z Babnim Poljem. Zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno Polje*. Ljubljana: Družina, 1996.
- Kos, Janez: Podoba mesta Loža v prvih treh desetletjih devetnajstega stoletja. V: Šumrada, Janez (gl. ur.): *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977*. Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža pri SZDL Loška dolina, 1977, str. 85–90.
- Kranjc, Janez: Privilegij mesta Loža iz leta 1477. V: Šumrada, Janez (gl. ur.): *Notranjski listi I. Posvečeno Loški dolini ob petstoletnici mesta Loža 1477–1977*. Stari trg pri Ložu: Odbor za praznovanje 500-letnice mesta Loža pri SZDL Loška dolina, 1977, str. 41–64.
- Kumer, Zmaga: *Pesem slovenske dežele*. Maribor: Obzorja, 1976.

- Lavrič, Andrej: Čevljarska in usnjarska zadruga v Ložu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 19, 1909, sešitek 2, str. 116–123.
- Mauring, J.[anez] Ev.[angelist]: Utemeljitev mesta Višnje Gore. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 4, 1894, str. 30–32.
- Mlinarič, Jože: Krško in njegova gospoščina v srednjem veku. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 25–44.
- Okoliš, Stane: Izseki iz zgodovine Loža in okolice (1. del). *Zgodovinski časopis* 49, 1995, št. 3, str. 353–378.
- Otorepec, Božo, Ob 500-letnici mesta Višnja Gora. *Zbornik občine Grosuplje X. Gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika*. Grosuplje: Občinska konferenca SZDL občine Grosuplje, 1978, str. 277–294.
- Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.
- Pirkovič, Jelka: Dolenjska in Notranjska. V: Batič, Jerneja (ur.): *Srednjeveška mesta*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1988, str. 93–130.
- Rajšp, Vincenc (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 1. zvezek*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1995.
- Šumrada, Janez (ur.): *Polharska dediščina Loške doline*. Lož: Javni zavod za kulturo, turizem in medgeneracijsko sodelovanje Snežnik, 2022.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae. Wagensperg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Vilfan, Sergij: Novomeški mestni privilegij iz leta 1365. V: Jarc, Janko et al. (ur.): *Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta*. Maribor: Obzorja; Novo mesto: Dolenjska založba, 1969, str. 88–114.
- Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*. Ljubljana: Leonova družba, 1929.
- Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

ZUSAMMENFASSUNG

Hauptmerkmale von Lož (Laas) von der Stadtgründung bis Mitte des 19. Jahrhunderts

Boris Golec

Die landesfürstliche Stadt Lož (dt. Laas) gehört zu jenen slowenischen historischen Städten, die auch heute noch alles andere als ein typisches Stadtbild vermitteln. Die Marktsiedlung, die 1341 von dem nahegelegenen Ort Stari trg (dt. Altenmarkt) hierher verlegt wurde, erlangte erst spät und unter besonderen Umständen das Stadtrecht, was ihre Besonderheiten mitprägte. Der Beitrag widmet sich jenen Merkmalen, die Lož am stärksten von den meisten anderen Städten im Herzogtum Krain und im übrigen heutigen Slowenien unterscheiden und die bis heute nicht ausreichend beleuchtet wurden.

Lož war eine der jüngsten historischen Städte im Herzogtum Krain. Es wurde 1477 mit Privileg von Kaiser Friedrich III. an der Stelle der im Jahr zuvor von den Türken zerstörten Marktsiedlung errichtet. Lož gehörte zu einer Gruppe von vier Märkten in Krain, die zwischen 1471 und 1478 zu Städten erhoben wurden. Diese hatten die Habsburger von den ausgestorbenen Fürsten von Cilli (1456) geerbt und ihnen aufgrund der türkischen Bedrohung Stadtrechte verliehen. Die anderen drei Märkte blieben jedoch von den Türken verschont.

Während des gesamten betrachteten Zeitraums von fast vier Jahrhunderten blieb Lož die einzige Stadt in Innerkrain (ohne österreichisches Istrien), einem der drei Hauptteile Krains. Die stets kleine Stadt hatte keine nennenswerte wirtschaftliche Konkurrenz durch andere Städte oder klassische Märkte mittelalterlichen Ursprungs, wurde aber am stärksten von zwei Dörfern beeinträchtigt. Zunächst von Cerknica (dt. Zirknitz), das wegen des Wochenmarktes den Status eines Marktes erlangte, und dessen Schuster und Lederer später das Zunftprivilegium erhielten. Zu diesem Hauptkonkurrenten der Stadt Lož gesellte sich das Dorf Sodražica (dt. Sodraschitz) mit seinem willkürlich eingeführten Wochenmarkt unter dem Schutz der Herrschaft Ribnica (dt. Reifnitz) hinzu. Unter den slowenischen Städten war Lož die einzige, die auf ihr Wochenmarktrecht gegen eine jährliche Geldentschädigung verzichtete. 1751 wurden die Marktrechte an Sodražica übertragen und Lož bezog in den folgenden hundert Jahren bis zur Grundentlastung (1848) eine jährliche Entschädigung von der Herrschaft Ribnica.

Das dritte Hauptmerkmal von Lož war die Berufsstruktur seiner Bevölkerung bzw. das handwerkliche Image der Stadt. Mitte des 18. Jahrhunderts waren mehr als die Hälfte aller Handwerker der Stadt im Leder- und Schuhmacherhandwerk tätig, den beiden wichtigsten nichtlandwirtschaftlichen Tätigkeiten. Auch das Fleischer- und Kürschnerhandwerk war überdurchschnittlich stark vertreten; alle vier Gewerbearten waren hinsichtlich der Anzahl ihrer Tätigen mit den größten Städten des Landes vergleichbar. Obwohl in Lož bereits seit der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts eine Schuster- und Ledererbruderschaft existierte, die auch andere Handwerker aufnahm, war die Stadt – neben Črnomelj (dt. Tschernembl) – Mitte des 18. Jahrhunderts die einzige in Krain, die keine privilegierten Zünfte mit Freiheiten des Herrschers besaß.

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 80 | 2026 | št. 1-2 (173) | str. 1–309